

**БІЛОРУСЬ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ОГЛЯД СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ**

Стаття є спробою історіографічного аналізу історії Білорусі періоду Другої світової війни. Автор акцентує увагу на найбільш змістовних і доступних працях білоруських істориків радянського та сучасного періодів.

Ключові слова: Білорусь, Друга світова війна, історіографія.

У сучасній білоруській історичній науці, як і в радянський час, одним із важливих напрямів досліджень залишається проблематика історії Білорусі періоду Другої світової війни. Актуальними та дискусійними є багато проблем щодо участі України в Другій світовій війні і у вітчизняній історичній науці. Тому аналіз подібних досліджень білоруських істориків може бути корисним для більш об'єктивного розуміння порушеної проблеми. Предметом розгляду цієї статті є окремі доступні наукові дослідження білоруських істориків радянського та сучасного періодів.

Усього, за неповними даними, у післявоєнний період було видано понад 300 книг та збірників, присвячених питанням участі Білорусі в Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах. Серед них необхідно відзначити наукові праці Г. А. Бородача і К. І. Доморада, І. О. Царюка, В. М. Михнюка, присвячені проблемам розвитку західних областей Білорусі у 1939–1941 рр., А. Ф. Хацкевича та Р. Р. Крючка, В. В. Лівенцева, П. К. Пономаренка (розвиток партизанського руху у Білорусі періоду Великої Вітчизняної війни), Г. К. Жукова (бойові дії Радянської армії проти фашистських військ у 1944 р. на території БРСР), Г. І. Олехновича (економіка Білорусі в період війни), колективні наукові праці (німецько-фашистський окупаційний режим у Білорусі, всенародна боротьба в тилу ворога тощо) [1].

Щодо документальної бази проблеми, важливо зазначити, що в 29 білоруських державних архівах зберігається велика кількість документів, що стосуються періоду Великої Вітчизняної війни. Переважно ці матеріали містяться в Національному архіві Республіки Білорусь у м. Мінську та Білоруському державному архіві кінофотофонодокументів у м. Дзержинську, а також у 6 державних обласних архівах, 3 державних архівах суспільних об'єднань тощо. Протягом 90-х років ХХ – на початку ХХІ ст. було видано значну кількість збірників документів та матеріалів, присвячених подіям переважно Великої Вітчизняної війни на території Білорусі та її наслідкам для республіки [2].

На думку окремих сучасних білоруських дослідників вищезазначеної проблеми, праці радянського часу мають методологічні недоліки, зумовлені жорсткою заідеологізованістю істориків СРСР, їхні дослідження характеризуються повторами й однотипністю; сучасна історіографія, як правило, білоруських та польських істориків, також є недостатньо повною для ретельного розкриття теми й до того ж страждає від радикально негативних оцінок та емоційних суджень без поглибленого та всебічного дослідження причинно-наслідкових зв'язків [3, с. 5].

У сучасній білоруській історичній науці понад 30 дисертацій присвячено проблемам Другої світової війни (возз'єднання та радянізація Західної Білорусі, окупаційний режим у Білорусі, колаборація, діяльність польської Армії Крайової, антирадянське підпілля).

На думку дослідника Д. Кисельова, у сучасній білоруській історіографії чітко визначилися три основні течії-підходи у висвітленні-інтерпретації історичного минулого, особливо щодо подій ХХ століття. Перше представлене так званими "національними істориками-романтиками", які захищають національну ідею,

сформульовану в загальних рисах ще в Статутних грамотах Білоруської Народної Республіки, виступають за побудову повністю незалежної національної держави. Роботи цих дослідників відрізняє оцінка подій білоруської історії "з позиції Мінська", тобто підхід із позицій етноцентризму (як і в сучасній українській історіографії). Саме вони досліджують сьогодні найбільш гострі, замовчувані раніше проблеми. На протигагу їм на старих радянсько-інтернаціоналістичних позиціях, що часто "перешітаються з поглядами Москви", залишилася деяка частина білоруських істориків старшого покоління, яка не сприйняла зміни, нові підходи й оцінки. Перегини й недоліки обох напрямів покликані усунути дослідження третьої, найбільш ґрунтовної групи істориків. У своїх працях вони використовують новітні методи та підходи, велику базу джерел різного змісту, а також ураховують позитивний досвід і досягнення історіографії радянського періоду [4].

В. Є. Козляков (доктор іст. наук, Білоруський державний технологічний університет), аналізуючи тенденції в розвитку сучасної білоруської історіографії, стверджує, що, з одного боку, демократизація суспільства наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст., істотне розширення документальної бази, зокрема архівної, проголошення свободи творчості, оволодіння новими методами дослідження дали можливість активізувати наукову діяльність істориків, розпочати вивчення "білих плям", об'єктивно та всебічно осмислити складні політичні, соціально-економічні й духовні процеси минулого. З іншого боку, отримання незалежності Білорусі, пекуче бажання скоріше вписатися в так званий "західний вектор" породили прагнення окремих істориків догодити новій кон'юктурі, відшукати наукоподібні доази на користь боротьби білоруського народу за свою незалежність від Росії, довести історичну прихильність білорусів саме до західних цінностей, переконати широку громадськість у тому, що, всі біди на білоруські землі приходили зі сходу. На всьому пострадянському просторі не одного разу робили спроби принизити значення перемоги радянського народу, переписати підсумки війни, виставити фашистських прислужників "дійсними борцями проти сталінізму". Дослідник зазначає, що переважна частина білоруських істориків не піддалася подібному синдрому. Важливе значення, на його думку, мало видання фундаментальних праць "Беларусь в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 / А. А. Коваленя (рук. авт. коллектива), А. М. Литвин, В. И. Кузьменко и др." (Минск, 2005), "На земле Беларуси: канун и начало войны: боевые действия советских войск в начальном периоде Великой Отечественной войны / В. В. Абатуров и др." (Минск, 2006), у яких на основі нових джерел розглянуто військово-політичні події передвоєнного періоду, хід військових дій на початку війни на території Білорусі, розкрито причини невдалих дій радянських військ [5].

Сучасні автори підручника "История Беларуси" під редакцією А. Г. Кохановського (Мінськ, 1996) вважають, що приєднання Західної Білорусії в 1939 р. до БРСР було актом історичної справедливості. Це поклало край поділам Білорусії, відновило її територіальну цілісність, об'єднало білорусів в одну сім'ю. Незважаючи на командно-адміністративну систему, західні області Білорусії зробили за два роки до Великої Вітчизняної війни значні кроки в соціально-економічному розвитку та культурних перетвореннях. Причини невдач Червоної Армії на початку війни: серйозні помилки сталінського керівництва напередодні війни в зовнішній політиці, масові репресії вищого командного складу, неприйняття належних заходів щодо зміцнення обороноздатності країни. Наслідком цього були великі матеріальні та людські втрати [6, с. 378–421].

Подібні ж думки у працях висловлюють сучасні білоруські історики І. Ковкель та Е. Ярмусік. Вони визнають досягнення радянської влади на приєднаних білоруських землях у 1939–1941 рр., підвищення життєвого рівня населення; причинами депортацій, на їхню думку, були опір польського населення радянській владі та антирадянська боротьба [7].

Учасник круглого столу "Другая сусветная вайна: круглы стол беларускіх і польскіх гісторыкаў" (10 грудня 2009 р.) В. Снаповський вважає, що саме в рамках об'єднання Західної і Східної Білорусі відбувався складний процес консолідації білоруської нації та в перспективі народження єдиної самостійної Республіки Білорусь [8].

На думку О. О. Ковалені, директора Інституту історії НАН Білорусі, унаслідок подій 17 вересня 1939 року відбулося возз'єднання білоруського народу, зміцнення територіальної цілісності БРСР, ліквідація національного приниження білорусів, перспективи розвитку господарського життя, науки та культури. На подібний висновок можна натрапити в О. Вабищевича. Без 17 вересня 1939 року, яке стало ліквідацією наслідків ганебного Ризького договору, могло б і не бути грудня 1991 року, коли білоруси здобули незалежність, як стверджує історик О. Трусів [9].

Однак окремі історики дотримуються інших поглядів на ці події. Наприклад, О. Смолянчук вважає, що у вересні-жовтні 1939 року асиміляційний гніт II Речі Посполитої щодо білорусів змінився на радянський. Характерними рисами курсу комуністичної влади в Білорусі були: фізичне винищення її національної еліти, русифікація та радянська основної маси населення. Спроби виправдання нібито "національними інтересами" такої політики він оцінює як ненауковий і неморальний підхід [10].

Білоруський історик А. В. Трофімчик, досліджуючи проблеми розвитку освіти на західнобілоруських землях у складі СРСР в 1939–1941 рр., зробив висновок, що з основними для себе завданнями радянська влада впоралася: фактично за півтора року освіта стала суто радянською, над молодістю генерацією до літа 1941 р. було встановлено тотальний контроль і диктат, до того ж школа, як і передбачалося, стала важливим соціальним інститутом проведення в маси державної політики; заперечується підвищення рівня навчання в школах, а також задоволення національних потреб меншин і самих білорусів [3, с. 18]. Автор також досліджував проблему сприйняття західнобілоруським населенням подій Другої світової війни. Зазначено, що населення Білосточчини (поляки та білоруси) події вересня 1939 р., коли Радянський Союз поділив із фашистською Німеччиною II Річ Посполиту, сприймають не інакше як агресію, а не яке-небудь там звільнення, а період 1939–1941 рр. – як воєнний час. Населення ж Гродненської та Брестської областей, яке мало в той час спільну з Білосточчиною долю, прихід більшовицької влади вважало справедливим актом історії й свідчило про покладання надії західнобілоруського селянина на радянську владу, з іншої – про його розчарування в аграрній політиці цієї влади. З одного боку, люди говорили про підвищення культурного рівня глибинки (стали доступними газети, кіно, радіо), з іншого – були вражені хамством, неписьменністю й нереспектабельністю численних приїжджих, як цивільних, так і військових. Радянська влада, яку в 1939 р. зустрічали західнобілоруські жителі мужньо і з надією на краще, не виправдала очікувань. Мирне населення виявилось беззахисним не тільки з боку окупаційної влади, але й з боку партизан – увечері та вночі [11].

3. Шибєко, аналізуючи важливі події та головні тенденції новітньої історії Білорусі, наголошує на довгоочікуваному об'єднанні білоруських земель у вересні 1939 р., але, на превеликий жаль і сором, воно відбулося внаслідок змови між гітлерівською Німеччиною і сталінським СРСР, які спільно напали на Польщу. Жителі Західної Білорусі отримали від радянської влади безкоштовне медичне обслуговування, можливість навчати дітей рідною мовою, а бідні селяни наділялися конфіскованою в поміщиків землею. Але сподівання білорусів на краще життя незабаром розвіялися. Відразу ж почалася масова депортація поляків і національно настроєних білорусів з метою зміни демографічної та політичної ситуації на цих землях на користь Москви. Війна стала величезною трагедією для білоруської нації, на чверть знищила й сильно деконсолідувала її. На території Білорусі діяли не лише радянські партизани, а й польський опір в Західній Білорусі, український опір

Полісся, а також білоруське національне підпілля. Кількість радянських партизанів досягла в 1944 р. 370 тис., але й кількість прихильників співпраці з німцями була значною. Тільки в рядах Союзу білоруської молоді в 1944 р. налічувалося до 100 тис. осіб. Укотре повторювалася трагічна ситуація, коли білоруси воювали проти білорусів. Загальні ідеї об'єднували націю, але різні засоби – розз'єднували. Головна ж ідея – боротьби з нацизмом – набувала для білоруського населення найважливішого значення. Тому партизанський рух став справою честі жителів Білорусі і створив їм велику пошану. Перемога у війні давала підставу для подальшої консолідації нації. Грунт для взаєморозуміння й прощення залишався. Не всі, які встали на бік німців, розділяли нацистську ідеологію, так само як не всі, хто воював на боці радянської влади, були комуністами за переконанням. Народження на білоруській землі всіх об'єднувало. Але цього якраз і не було потрібно радянському керівництву [12].

Однією з проблем, що цікавить сьгодні білоруських дослідників і викликає неоднозначні оцінки, є проблема колаборації.

На думку емігрантів Я. Найдюка, І. Косяка, білоруська колаборація – це патріоти, які бажали відродити незалежність батьківщини. Вони вороже сприйняли акт возз'єднання із БРСР і згодом виступали за звільнення Білорусі від більшовиків у ході німецько-радянської війни. Один із колишніх діячів Білоруської Центральної Ради А. Колубович зазначав у мемуарах, що на відміну від реальної національної держави БНР створена Москвою маріонеткова БРСР не принесла білорусам ані щастя, ані багатства. Знову німецькі війська виступають у ролі визволителів, але в 1944 р. у Білорусь повертається "радянська окупація та російсько-радянський терор". А партизанська війна, організована комуністами, мала завдання провокувати німецьке командування на каральні операції. Сучасний білоруський дослідник В. А. Круталевич критикує положення емігрантів про активну роль колаборації в роки війни. Він стверджує, що німці почали використовувати колаборантів лише восени 1943 р., коли з'явилася реальна загроза вигнання з окупованої території та була необхідною максимальна мобілізація ресурсів для продовження тривалої війни [4].

На думку відомого білоруського політолога Ю. Шевцова, переоцінка історії Другої світової війни і співпраці з нацизмом стала стандартом майже в усіх східноєвропейських країнах. На цьому фоні Білорусь ніби взяла на себе місію захисту морально-політичних основ загальноєвропейської цивілізації, символом якої у ХХ столітті став Нюрнберг. Дивно, вважає він, що сучасні націоналістичні рухи в Східній Європі тісно пов'язані з позитивним трактуванням колабораціонізму. Де б не відбувалося посилення цих рухів, і де б вони не приходили до влади – скрізь відбувається "переоцінка" співпраці з нацистами. Білоруський націоналізм, на відміну від решти східноєвропейських націоналістичних традицій, у ході Другої світової війни не породив помітної сили, яка б воювала як проти нацистів, так і проти комуністів. Білоруські націоналісти в переважній більшості просто пішли на службу до німців. Партизанський же опір був дійсно масовим і проводився під радянськими гаслами. Після війни до влади в Білорусі прийшла генерація учасників партизанської війни. А білоруська націоналістична діаспора на Заході опинилася в основному представлена колаборантами, які відступали разом з німцями [13].

На думку В. Козлякова, тему білоруського колабораціонізму певним чином прискорили поверхневі газетні публікації початку 1990-х рр. і нібито наукові видання, що робили спробу реабілітації окремих профашистських діячів. У відповідь їм з'явилися дослідження складної та гострої проблеми, проведені в роботах О. О. Ковалені, А. М. Литвина, В. І. Кузьменко. Ними переконливо доведено, зазначає автор, що "Білоруська центральна рада", "Білоруська крайова оборона", "Білоруська народна самопоміага", "Союз білоруської молоді" створювалися гітлерівцями в Білорусі на чолі з активними фашистськими посібниками з метою сприяти становленню так званого "нового порядку", здійсненню окупантами політики геноциду населення на білоруській землі. Діяльність антирадянських збройних формувань, які виникли ще в період війни, але розгорнули свою активність уже після

її завершення, розглянута в роботах Є. І. Семашко (Армія Краёва на Беларусі. – Мінск, 1994), І. А. Валахановича (Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944–1953 гг. – Минск, 2002) [5].

С. Є. Новиков досліджував економічну політику нацистів на окупованій території Білорусі (1941–1944 рр.). Автор зазначає, що разом з експлуатацією місцевого населення німецькі окупанти залишали після себе сліди економічних злочинів: було пограбовано, розорено або вивезено з території Білорусі промислові та сільськогосподарські об'єкти. Загалом за роки німецької окупації найбільших збитків зазнали колгоспи, радгоспи і МТС – 49 126,878 млн. крб. (у цінах на 1 січня 1941 р.). Цілеспрямовано здійснюючи на практиці всі свої загарбницькі дії, господарські служби, військова та цивільна адміністрації, особливі військово-поліцейські підрозділи й частини військ СС послідовно перетворювалися на прямих виконавців злочинної нацистської політики Німеччини. Проведений ним аналіз фактичного матеріалу дає підстави для висновку про те, що виробничий потенціал і людські ресурси Білорусі були не лише об'єктом прямих військово-оперативних дій, а й суб'єктами німецької військово-господарчої політики [14].

Автори нової наукової праці "Беларусь в годы Великой Отечественной войны 1941–1945" (Мінск, 2005) на основі архівних джерел доводять, що саме в пропагандистських цілях німці дозволили на певний час колабораціоністським структурам займатися благодійністю. Наприклад, із 1 листопада 1941 року відділ соціальної опіки почав нараховувати пенсії особам, які пройшли реєстрацію в Мінському міському комісаріаті, а на початку 1942 року близько 4% жителів міста отримали символічні виплати. Проте через три місяці виплати припинили, "зважаючи на тяжкість військового часу і протидії більшовицьких бандитів" [15].

М. В. Піщульонко, дослідник людських та матеріальних утрат на Вітебщині, наголошує на тому, що після ознайомлення з документальними свідченнями злочинів окупантів, згадується полеміка, яка розгорнулася навколо трагічної долі мільйонів радянських військовополонених. Висловлює думку, що в цьому винне керівництво країни, яке свого часу не підписало міжнародних угод про військовополонених. Проте чим же пояснити тоді знищення мирного населення, яке окупанти методично й цілеспрямовано проводили на захоплених територіях? У ході переосмислення нашого минулого не слід забувати, підкреслює він, про дійсну сутність фашизму, який ставив своєю метою винищення цілих народів, а не тільки Білорусі. Усунувши цю загрозу, радянський народ урятував багатьох від неминучої загибелі, ще раз підтвердивши свою велич та історичне призначення. Проведене в останнє десятиліття розсекречення фондів державних архівів дозволило отримати додаткові свідчення про деякі аспекти боротьби з фашизмом в 1941–1944 рр. в окупованій Білорусі. Відомо, що зрадників і перебіжчиків не поважали в жодній країні в усі часи. Сьогодні окремі політичні сили роблять спробу виправдати зрадників білоруського народу, карателів, поліцейських, видаючи їх за ідейних борців проти сталінізму, тоталітарного режиму. У зв'язку з цим, пише автор, доречною є позиція німецької окупаційної влади на діяльність поліцейських. У доповіді відділу місцевої комендатури м. Вітебська (№ 1/282) від 10 грудня 1942 р. наголошено, що в поліцію набирають осіб, які абсолютно нічого не вміють та в яких відсутнє бажання до нормальної та регулярної роботи; багато хто дивиться на службу в поліції, указує джерело, як на спосіб забезпечення продуктами. Є й такі, які припускають, що статус поліцейського дозволить їм здійснювати безкарно різні махінації [16, с. 8].

Окремі наукові праці сьогодні присвячено білоруським остарбайтерам, а також радянським і німецьким військовополоненим у період Другої світової війни [17].

У радянський час вважали, що загинув кожен четвертий житель республіки. На думку багатьох сучасних білоруських дослідників, людські втрати у Білорусі в період Другої світової війни склали від 2,5 до 3 млн. осіб, тобто загинув майже кожен третій житель. За роки окупації гітлерівці провели понад 140 каральних операцій, під час яких повністю або частково знищили 5454 села. На території Білорусі в більш ніж 260 місцях

примусового утримання населення було знищено понад 1,4 млн. громадян. Тільки в селі Тростенці загинуло 206,5 тис. осіб, у якому, на відміну від Освенцима, Майданека, перебувало переважно місцеве населення. Окрім того, у 186 населених пунктах були створені єврейські гето (у Мінському – 100 тис. осіб). Вважають, що за роки окупації до Німеччини на примусові роботи було вивезено близько 380 тис. осіб [18]. Однак в окремих дослідженнях сьогодні висловлюється думка про неправильні підходи до підрахунку людських утрат у радянський час, необхідність корегування їх у бік зменшення майже вдвічі. За основу беруть демографічні дані, які вказують на те, що у війну загинув кожен шостий житель республіки і дві третини загиблих – євреї [19].

В. І. Кузьменко, провідний науковий співробітник Інституту історії НАН Білорусі, визнаючи прорахунки сталінського керівництва, репресії та інші причини невдач Червоної Армії, водночас підкреслює, що радянський патріотизм і віра в окреслені ідеали для величезної кількості людей були зовсім не міфом (подібну думку висловлював у працях у 1990-х роках український історик М. В. Коваль). Перегляд підсумків Другої світової війни – явище небезпечне. Вимоги до Росії про покаяння "за окупацію" звучать, зокрема, з боку Польщі і прибалтійських держав, але необхідно нагадати, що в 1943 році, за планом Гітлера, Прибалтика, Білорусь, Крим підлягали тотальному заселенню німецькими колоністами [20].

28 квітня 2010 року в Мінську відбувся круглий стіл на тему "65-а річниця Великої Перемоги: аналіз підсумків Другої світової війни, подолання ревізійності", у якому взяли участь відомі білоруські вчені, громадські діячі, представники експертного співтовариства. Зокрема, білоруський історик Олександр Гронський висловив думку, що в низці питань, які стосуються історії Великої Вітчизняної війни, у Білорусі останнім часом починає відбуватися підміна понять: слово "радянський" щодо переможців пропагандистськими зусиллями замінюється на "білоруський"; у свідомості сучасних білоруських студентів усі радянські жертви війни сприймаються як "білоруські", зокрема, коли йдеться про оборону Брестської фортеці, тощо [21].

Незалежний історик Ігор Кузнецов висловлює думку, що нинішня білоруська історіографія мало чим відрізняється від радянської. А тому нові, неупереджені дослідження воєнного періоду, безумовно, є важливими [22].

У висновку важливо зазначити, що радянська, емігрантська та сучасна білоруська історіографія висловлює неоднозначні, часто протилежні оцінки щодо окремих подій, рухів опору, дій влади в історії Білорусі періоду Другої світової війни. Багато сучасних білоруських істориків свідомо обережно підходять до переосмислення цих проблем, при цьому визнаючи прорахунки та злочини радянської влади. У їхніх працях звучить і позитивна оцінка певних кроків цієї влади; розуміння того, що патріотизм і віра людей не може піддаватися сумніву. Однак з'явилася й низка нових праць, у яких радянське минуле БРСР у названий період оцінюється переважно негативно, як трагедія білоруського народу. Ці автори у своїх оцінках є національно орієнтованими і з таких позицій будують свій ретроспективний погляд на події. Однак, вони часто піддаються критиці, особливо щодо проблеми колаборації. Окремі дослідники намагаються поєднати здобутки радянської історіографії та новітні підходи до вивчення цих проблем. У дискусіях істориків різних епох та поколінь усе ж має бути знайдено об'єктивне й виважене розуміння цієї трагічної доби для білоруського, російського, українського та інших народів колишнього СРСР.

Список використаних джерел та літератури

1. Барадач Г. А., Дамарад К. І. *Калектывізацыя сельскай гаспадарю у заходніх абласцяў Беларускай ССР / Г.А. Барадач, К.І. Дамарад. – Мінск, 1959; Преступления немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии, 1941 – 1944 гг. – Мінск, 1963; Царюк І. О. КПБ – організатор культурного строительства в западных областях Белоруссии (1939–1955 гг.) / І.О. Царюк. – Мінск, 1969; Жуков Г. К. Разгром фашистских войск в Белоруссии. 1944 / Г.К. Жуков. – Мінск, 1974; Михнюк В. Н. Социалистические*

- преобразования в западных областях БССР (сентябрь 1939 – июнь 1941 гг.). *Историограф. очерк.* – Минск, 1979; Хацкевич А. Ф., Крючок Р. Р. *Становление партизанского движения в Белоруссии и дружба народов СССР / А.Ф. Хацкевич, Р.Р. Крючок.* – Минск, 1980; Олехнович Г. И. *Экономика Белоруссии в условиях Великой Отечественной войны / Г.И. Олехнович.* – Минск, 1982; Ливенцев В. И. *Партизанский край: Воспоминания / В.И. Ливенцев.* – Минск, 1983; *Всенародная борьба Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны: В 3 т.* – Минск, 1983 – 1985; *Всенародное партизанское движение в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941– июль 1944) : Док. и материалы: В 3 т.* – Минск, 1967–1982; Пономаренко П. К. *Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских захватчиков. 1941–1944 гг. / П.К. Пономаренко.* – М., 1986.
2. *Лагерь смерти Тростенец. Документы и материалы / Сост. В. И. Адамушко, Г. Д. Кнатъко, Н. Е. Калесник, В. Д. Селеменев, Н. А. Яцкевич; Под ред. Г. Д. Кнатъко.* – Минск, 2003; *Мінскае антыфашысцкае падполле / Аўт.-уклад. Я. І. Бараноўскі, Г. Дз. Кнацько, Т. М. Антановіч, А. Ф. Вялікі, В. І. Ермаловіч, Р. А. Чарнаглазава.* – Мінск, 1995; *Гродненщина накануне и в годы Великой Отечественной войны (1939–1945): (по док. гродн. архивов) / Сост. Г. А. Андросенко, И.М. Воронко, Ю.Н. Иванов, Н.Б. Калашиникова, Н. М. Крышалович, Г. Ф. Стельмашук, Л. А. Триденежкина.* – Гродно, 2005; *Нямецка-фашысцкі генацыд на Беларусі (1941–1944) / Пад агульн. рэд. У. М. Міхнюка.* – Мінск, 1995; *Вяртанне-3: Зборнік артыкулаў і дакументаў / Склад.: А. Тоўсіцкі і М. Яніцкая.* – Мінск: Беларускі фонд культуры, 1996; *Документы по истории Великой Отечественной войны в государственных архивах Республики Беларусь / Редколлегия: В. Селеменев, С. Жумарь, К. Д. Мюллер, Шт. Карнер.* – Дрезден – Минск – Грац, 2003; *Выстояли и победили: свидетельствуют архивы / Авторы-составители: М. В. Пищуленок, Т. В. Буевич, С. Ю. Каравка, С. Б. Шалаева.* – Минск, 2005; *Освобожденная Беларусь. Документы и материалы. В 2-х кн. / Сост.: В. И. Адамушко, Н. А. Бондаренко, Г. Д. Кнатъко, В. Д. Селеменев.* – Минск: НАРБ, 2004–2005.
  3. Трофімчик А. В. *Становлення радянської системи освіти в західних областях Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки в 1939–1941рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / А. В. Трофімчик; НАН України. Ін-т історії України.* – К., 2004. – 19 с.
  4. Киселёв Д. *Проблемы политического развития Беларуси в XX веке в современной белорусской историографии // Русский вопрос.* – 2004. – № 2. – Режим доступа: // <http://www.russkiivoopros.com/?pag>.
  5. Козьяков В. Е. *Современная историография Беларуси: некоторые тенденции в изучении отечественной истории // Российские и славянские исследования.* – Т. 4. – 2009. – Режим доступа: // <http://www.rsijournal.net/vol.php?id=2>.
  6. *Гісторыя Беларусі / Пад рэд. А. Г. Каханоўскага і інш.* – Мінск: Экаперспектыва, 1996. – 496 с.
  7. Ковкель И. И., Ярмусик Э. С. *История Беларуси: С древнейших времён до нашего времени / И.И. Ковкель, Э.С. Ярмусик.* – 2-е изд., доп. – Минск: Аверсэв, 2002. – 608 с.
  8. *Другая сусветная вайна: круглы стол беларускіх і польскіх гісторыкаў 10 снежня 2009 г.* – Режим доступа: // <http://www.novychas.org>.
  9. *Цярністы шлях уз'яднання. Матэрыялы круглага стала, прысвечанага падзеям 17 верасня 1939 г., які быў праведзены рэдакцыяй часопіса "Беларуская думка."* – Режим доступа: // <http://www.arche.by>.
  10. *Смалянчук А. Верасень 1939 г. у савецкай і беларускай гістарыяграфіі.* – Режим доступа: // <http://www.jivebelarus.net/history/new-history/september-1939-at-soviet-and-belarusian-historyography.html>.
  11. Трофимчик А. *Вторая мировая война в воспоминаниях и восприятии западнобелорусского населения в начале нового тысячелетия (на примере жителей деревни Большие Круговичи Ганцевичского района Брестской области).* – Режим доступа: // <http://www.katunikat.org>.

12. Шибeko Захар. Новая и новейшая история Беларуси: важнейшие события и основные тенденции // Русский вопрос. – 2004. – № 2. – Режим доступа: // <http://www.russkiivoopros.com/?pag>.
13. Шевцов Ю. Белорусская идеология антинацизма в охваченной культом коллаборантов Восточной Европе. – Режим доступа: // <http://www.perspective.info/оукитена/круг>.
14. Новиков С. Е. Германская экономическая политика на оккупированной территории Беларуси (1941–1944 гг.) // Российские и славянские исследования. – Т. 2. – 2007. – Режим доступа: // <http://www.rsijournal.net/vol.php?id=2>.
15. Сергей Крапивин. Потомкам нужна правда! О новом аналитическом труде историков "Беларусь в годы Великой Отечественной войны 1941–1945". – Режим доступа: // <http://pda.sb.by/cat/5/>.
16. Выстояли и победили: свидетельствуют архивы / Авторы-составители: М. В. Пищуленок, Т. В. Бувечич, С. Ю. Каравка, С. Б. Шалаева. – Минск, 2005. – 92 с.
17. Белорусские оstarбайтеры: историко-аналитическое исследование / Г. Д. Кнатъко, В. И. Адамушко, Н. А. Бондаренко, В. Д. Селеменев; Под ред. Г. Д. Кнатъко. – Минск: НАРБ, 2001. – 336 с.; Советские и немецкие военнопленные в годы Второй мировой войны / Сост.: В. Селеменев, Ю. Зверев, К.-Д. Мюллер, А. Харитонов. – Дрезден – Минск, 2004. – 512 с.
18. Последствия Великой Отечественной войны для Беларуси. – Режим доступа: // <http://archives.gov.by>.
19. Последствия Второй мировой войны для Беларуси. – Режим доступа: // <http://media.aplus.by>.
20. Евгений Кононович. Правда и вымысел о Второй мировой войне. – Режим доступа: // http://www.ng.by/ru/issues?author_ID=123.
21. В Минске состоялся Круглый стол, посвященный 65-ой годовщине Великой Победы. – Режим доступа: // <http://imperija.by/table21-7697.html>.
22. В Минске вышли "Очерки историографии новейшей истории Беларуси". – Режим доступа: // <http://naviny.by/rubrics/society/2007/05/21>.

SUMMARY

The article is an attempt to historiographical analysis of the history of Belarus during World War II. The author focuses on the most important and accessible works of the Belarusian Soviet historians and early modern periods.

Keywords: Belarus, World War II, historiography.

АННОТАЦІЯ

Стаття являється спробою історіографічного аналізу історії Белорусії періода Другої світової війни. Автор акцентує увагу на найбільш значимих і доступних трудах белорусських істориків радянського і сучасного періодів.

Ключевые слова: Беларусь, Вторая мировая война, историография.